

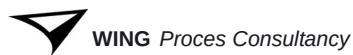
Milieueducatie belicht

Beleidsbrainstorm
VROM, 13 januari 2006

Brainstorm Milieueducatie

VROM 13 januari 2006

Vraagt milieueducatie een andere benadering dan natuureducatie?

Januari 2006

Milieueducatie belicht

Beleidsbrainstorm
VROM, 13 januari 2006

Dorien Brunt, WING
Karin Sollart, NPB
Joost Tersteeg, WING
Marlies Veenstra, VROM

Januari 2006

Voorwoord en samenvatting

De ministeries VROM en LNV werken samen aan de voorbereiding van een nota over Natuur- en Milieueducatie (NME), die halverwege 2006 zal worden aangeboden aan de Tweede Kamer. Aanleidingen voor het schrijven van de nota is dat het rijksprogramma's voor Natuur- en Milieueducatie in de afgelopen decennia verbreed is naar duurzame ontwikkeling, waardoor er **geen apart beleidskader meer** bestaat voor NME. In het programma 'Leren voor duurzame ontwikkeling 2004-2007, van marge naar mainstream' is de positie van de NME-sector gelijk aan andere op duurzaamheid gerichte educatieve organisaties. Hierdoor is er is er momenteel onvoldoende duidelijkheid over:

- de specifieke bijdrage die NME kan leveren aan verschillende beleidsterreinen;
- hoe belangrijk NME maatschappelijk wordt gevonden;
- welke rol verschillende spelers zouden moeten vervullen en
- welke rol er is voor de rijksoverheid.

Verder worden door bijvoorbeeld Alterra en Staatsbosbeheer een **aantal maatschappelijke trends** geconstateerd die om aandacht vragen. Eén is dat jongeren steeds minder in de natuur komen en een andere dat het animo voor vrijwilligerswerk afnemende is.

De brainstormbijeenkomst, gehouden op 13 januari 2006, vormt onderdeel van het voorbereidingstraject van bovengenoemde nota over Natuur- en Milieueducatie en wordt georganiseerd omdat het ministerie van VROM graag wil nagaan of er specifieke aandachtspunten zijn op het gebied van milieueducatie. Vanaf de start van milieueducatie is gestreefd naar integratie met het natuureducatie(beleid), maar misschien is er door maatschappelijke ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld veranderingen in het onderwijs en de aard van milieu-problemen aanleiding om deze benadering op onderdelen te wijzigen.

De uitnodiging voor de bijeenkomst, waarin de vraag: "Vraagt milieueducatie een andere benaderingen dan natuureducatie?" centraal gesteld werd, leidde tot een aantal verbaasde reacties onder de genodigden.

"Wat een gekke vraag! Dat is de klok weer terugzetten."

"Typisch Nederlands om die dingen uit elkaar te willen trekken. In andere landen in Europa worden er niet eens twee woorden gebruikt."

"Het feit dat de verantwoordelijkheid voor de onderwerpen milieu en natuur belegd zijn in twee verschillende ministeries, betekent nog niet dat het ook in de praktijk uiteengetrokken moet worden! Het één hangt met het ander samen."

Na afloop van de bijeenkomst -die gekarakteriseerd werd door kritische betrokkenheid en openheid om samen de centrale vragen te onderzoeken- werd het belang van die samenhang tussen natuur- en milieu educatie nog eens bevestigd, maar er werd ook met waardering gesproken over het initiatief van VROM om milieueducatie expliciet op de kaart te zetten. Uit de discussies waren namelijk voldoende redenen naar voren gekomen om dit te doen:

1. Milieueducatie gaat meer over problemen en over eigen verantwoordelijkheid nemen, handelen en keuzes maken. Natuureducatie spreekt de verwondering aan en gaat meer over beleven en genieten.
2. Natuureducatie spreekt om voorgaande reden meer aan, maar de stap van verwondering en genieten, naar eigen verantwoordelijkheden nemen voor milieu en zorg voor elders en later is niet vanzelfsprekend en vraagt eigen aandacht.
3. Binnen het formele onderwijs heeft milieueducatie naast biologie ook raakvlakken met vakken als economie, scheikunde en natuurkunde. Hiermee is nog onvoldoende afstemming en samenhang en dit vraagt meer betakenis van Pabo studenten.
4. Milieueducatie heeft specifieke raakvlakken met bedrijfsvoering (op scholen en in andere organisaties), burgerschap en wet en regelgeving en laat het zich makkelijker verbinden met onderwerpen zoals ontwikkelingssamenwerking en technologie. Daarin verschilt het van natuureducatie.
5. Van het aanbod op het gebied van natuureducatie van de NME centra wordt meer gebruik gemaakt dan van het aanbod op het gebied van milieueducatie.
6. Vanuit het beleid is de aandacht voor natuureducatie tot dusverre meer zichtbaar geweest dan voor milieueducatie.

Dit verslag is georganiseerd rond de verschillende onderdelen van het programma. Eerst is een inleiding op het thema gegeven door Marlies Veenstra van het ministerie van VROM. Vervolgens is geïnventariseerd wat de deelnemers verwachten van milieueducatie: wat is het doel van milieueducatie en hoe ziet het eruit in bijvoorbeeld 2015? Na een reflectie op deze inventarisatie door professor Kris van Koppen zijn er 3 werkgroepen ingedeeld, gericht op: formeel onderwijs, buitenschools leren en beleid en politiek. Ten slotte volgde afsluitende discussie, ingeleid door professor Kris van Koppen.

Inhoudsopgave

Voorwoord en samenvatting

1. Inleiding op het thema. Marlies Veenstra, VROM	9
2. Doelen van en beelden van Milieueducatie	11
2.1 Doelen van Milieueducatie	11
2.2 Beelden van Milieueducatie	13
2.3 Reflectie door professor Kris van Koppen	15
3. Discussie in werkgroepen	17
3.1. Formeel onderwijs	17
3.2. Buitenschoolse educatie	19
3.3. beleid en politiek	22
4. Afsluiting	25
Bijlagen:	27
1 Uitnodiging en programma	27
2 Toekomst agenda milieu	29
3 Deelnemerslijst	33

1. Inleiding op het thema

Vanuit het ministerie van VROM is Marlies Veenstra betrokken bij de Nota Natuur- en Milieueducatie. Zij geeft in het kort een inleiding over de aanleiding voor deze bijeenkomst en welke vragen VROM graag aan de deelnemers wil voorleggen. Hieronder volgt puntsgewijs een samenvatting van haar inleiding.

Aanleiding

- De ministeries van LNV en VROM werken samen aan een nota over natuur- en milieueducatie, die vanuit het perspectief van de rijksoverheid een visie geeft op belang van natuur- en milieueducatie voor het beleid en maatschappelijke ontwikkelingen.
- Achtergrond voor het schrijven van de nota:
 - Programma Leren voor duurzame ontwikkeling is van start gegaan
 - Geen specifieke rol meer voor NME: het is gelijk aan andere educaties voor duurzaamheid.
 - Er zijn signalen uit het veld:
 - jongeren maken zich zorgen over natuur, maar komen minder in de natuur
 - veranderende bereidheid tot vrijwilligerswerk
 - Maatschappelijke ontwikkelingen
 - Nieuwe inzichten in milieu problematiek
 - Actualiteiten
 - Veranderingen in milieubeleid
 - Toekomstagenda Milieu: effectiever en slimmer milieubeleid

Waarom een workshop

Het ministerie van VROM heeft het initiatief genomen om met mensen uit het veld van natuur en milieueducatie binnen en buiten scholen een keer specifiek de bril van 'milieueducatie' op te zetten om te kijken of dat aandachtspunten oplevert voor de nota. De overkoepelende vraag is: zijn er aanleidingen om in de nota ruimte te maken voor specifieke aandachtspunten vanuit een milieueducatieve invalshoek?

Mogelijke aandachtspunten zijn:

- Veranderingen in het formele onderwijs: welke kansen en gevaren biedt dit voor een nieuwe positionering van milieueducatie in het formele onderwijs? Verbindingen met vakken als economie, scheikunde, natuurkunde.
- Maatschappelijke veranderingen: steeds minder vrijwilligers actief in natuur en- milieueducatie. Aansluiten bij praktisch idealisme van jongeren vraagt wellicht een andere aanpak van milieueducatie.
- Beleidsmatige veranderingen in het milieubeleid: nieuwe inzichten in milieuproblematiek; slimmer en (kosten)effectievere technische oplossingen; verkleinen van de afstand tussen burgers en het milieubeleid en tussen systemen, individueel handelen, milieumaatregelen
- De aard en de complexiteit van de onderwerpen: aan natuur wordt een positieve betekenis toegekend. De inhoud van de educatie: is de actualiteit van de informatie bij ME belangrijker dan bij NE? De vorm van de educatie: is formele educatie belangrijker/dominanter dan informeel? Wordt formeel leren belangrijker door 'een leven lang leren'? Wordt informeel belangrijker doordat kinderen veel informatie via de tv halen?

Bovenstaande leidt tot de centrale vraag van deze bijeenkomst:
Vraagt milieueducatie een andere benadering dan natuureducatie?

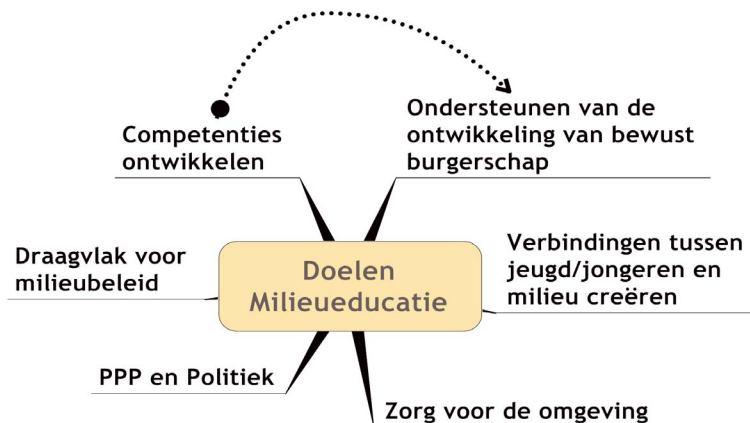
2. Doelen en Beelden van Milieueducatie

Aan de hand van twee vragen werden de meningen van de deelnemers aan de workshop geïnventariseerd en in twee mindmaps opgetekend. De vragen waren:

1. Vanuit mijn perspectief: welke doelen dient milieueducatie?
2. Hoe stel ik me voor dat dit zichtbaar is geworden in bijvoorbeeld 2015?

Dit leverde de volgende resultaten op:

2.1. Doelen van milieueducatie

Nadere invulling van de doelen

Ondersteunen van de ontwikkeling van bewust burgerschap

Informatie zodat mensen afwegingen en keuzes kunnen maken

Weten wat je wilt en daar vorm aan kunnen geven

Inzicht creëren in eigen handelen en de consequenties daarvan

Verbindingen tussen jeugd/jongeren en milieu creëren

Gedragsveranderingen: perspectief voor handelen en gedrag

Kansen: aansluiten bij beleving

Volgtijdelijkheid natuureducatie en milieueducatie

Zorg voor de omgeving

- Bewustwording omgeving
- Respect voor de omgeving kennis, keuzes
- Normen en waarden
- Rechtvaardigheid

Triple P en Politiek

- Wet en regelgeving
- Politiek moet haar verantwoordelijkheid nemen
en daar waar mogelijk ook sturing geven

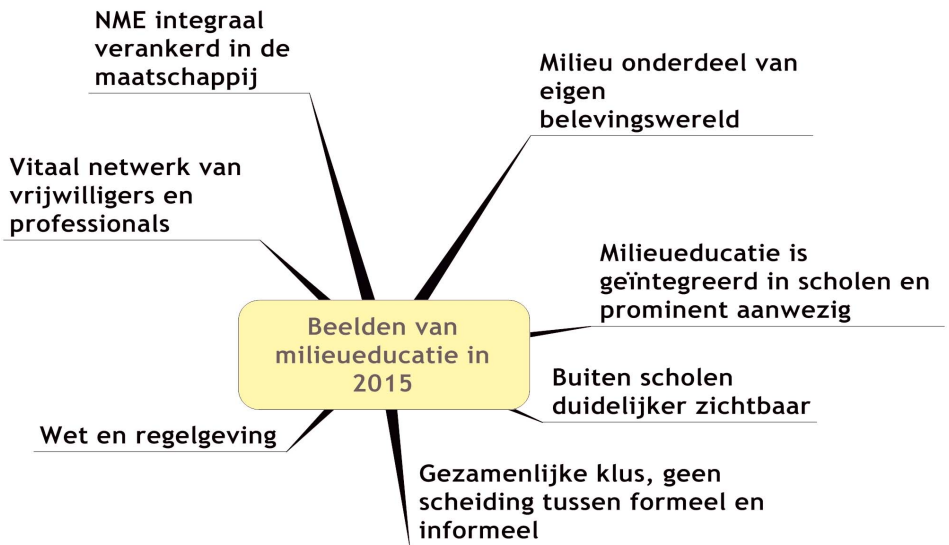
Draagvlak voor milieubeleid

- Begrip voor noodzaak collectieve zaken
- Duurzaamheidsdenken en handelen
- Gerichte kennisoverdracht

Competenties ontwikkelen en verwerven

- Opties leren overzien
- Duurzame keuzes maken
- Leren denken
- Milieu in leerdoelen vak economie (kosten/batenanalyse)
- Helderheid over verschillende handelings perspectieven
- Verantwoordelijk kunnen zijn

2.2. Beelden van milieueducatie

Nadere invulling van de beelden

Milieu onderdeel van eigen belevingswereld mensen

- Veel mensen actief betrokken: zelf plannen maken en wereld in trekken
- Zichtbaar in consumptiegedrag: weten wat er b.v. achter een "happy meal" zit
- Zichtbaar in recreatiegedrag
- Zichtbaar in onderwijs en dagelijks leven
- Zichtbaar in bedrijfsvoering en werk
- Spanning in beeld brengen tussen mensen/visies/disciplines
- Geen stoffig imago meer

Milieueducatie is geïntegreerd in curriculum en bedrijfsvoering van scholen

- Duurzaamheid is onderdeel van de bedrijfsvoering van scholen
- Integraal onderdeel lesaanbod met name op de basisschool
- Milieu in leerdoelen vak economie
- Andere werkwijze op scholen: buitenscholen, brede scholen educatie op gebied van filosofie.
- Duidelijke zichtbaar in onderwijs
- Duidelijk waar relaties tussen verschillende vakgebieden liggen
- Kennistoets NME in onderwijs

Wet en regelgeving

Educatie is een vanzelfsprekend beleidsinstrument

Milieuvraagstukken zijn lastig, maar oplosbaar

Bedrijven en burgers weten wat van hen verwacht wordt en handelen daar-naar

Robuust herkenbaar en toegankelijk NME beleid

Vitaal netwerk van vrijwilligers en professionals

Duurzame omgeving

Duurzame producten

Duurzame ketens

Leercyclus integreren

NME integraal verankerd in de maatschappij

In het maatschappelijke debat

NME is vanzelfsprekend onderdeel in discussies en beleid aangaande "burgerschap"

In bedrijfsvoering

In het curriculum van basis en voortgezet onderwijs

In het handelen van mensen (b.v. in het consumptiegedrag)

Duidelijk feedback systeem

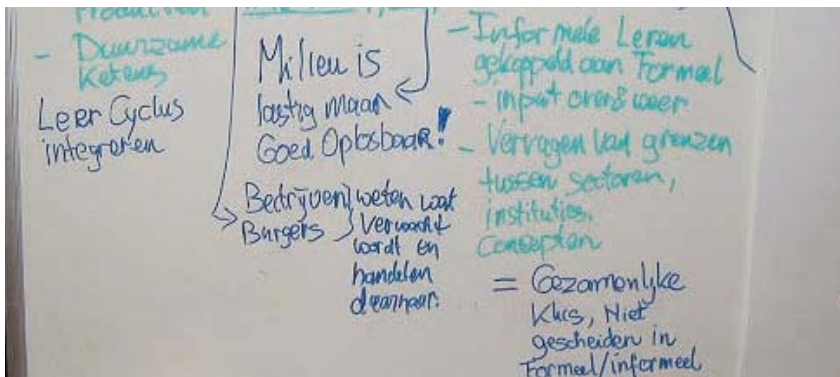
Aangesloten bij internationalisering

Meegekoppeld met andere beleidsterreinen en maatschappelijke debatten

Samenleving betrokken bij milieu, geen scheiding tussen formeel en informeel

2.3. Reflectie door professor Kris van Koppen

Een rode draad in de presentaties met betrekking tot doelen en toekomstbeelden van milieueducatie is de samenhang die benadrukt wordt tussen natuur en milieu, tussen formele en informele educatie en tussen een sturende en loslatende overheid.

Milieu en natuur hangen nauw met elkaar samen en moeten ook in samenhang met elkaar gezien blijven worden. Tegelijkertijd is het goed om zorgvuldig na te denken over de eigenheid van milieueducatie en natuureducatie en hoe het een het ander kan versterken. Natuur is "aibaar" en heeft een positieve connotatie. Milieu gaat meer over maatschappelijke problemen, over rechtvaardigheid, over elders en later, over politiek en economie. Kan de toegankelijkheid van "natuur" milieueducatie krachtiger op de agenda zetten? Kan milieu leren van natuureducatie: dicht bij mensen/jongeren, positief ingestoken en met een eigen handelingsperspectief?

Doelen op het gebied van educatie, zowel binnen formele als informele educatie, hebben te maken met het ontwikkelen van "burgerschap": kinderen, jongeren en volwassenen equiperen met kennis en vaardigheden die hen in staat stellen keuzes te maken en de consequenties van hun handelen te overzien. Basis hiervoor is het ontwikkelen van waarden waarin duurzaamheid een expliciet gegeven is en aan te sluiten op concreet handelen. Binnen de formele educatie hebben we te maken met het feit dat scholen al enorm zwaar belast zijn en het lastig is om prioriteiten te stellen binnen de beperkingen van tijd, menskracht en geld. Binnen de informele edu-

catie staan we voor de vraag: hoe kunnen we dat doen, welke wegen staan ons ter beschikking om burgers te beïnvloeden op het terrein van waarden, kennis en handelen?

Over de rol van de overheid wordt enerzijds gezegd dat ze moet loslaten en anderzijds dat ze krachtiger zouden moeten sturen. Het argument voor "loslaten" is dat het de keuzes van de burgers zijn die maken dat er werkelijk iets verandert. Je kunt sturen maar als dat beleid geen draagvlak heeft, blijft het een papieren exercitie. Tegelijkertijd wordt gezegd dat er ook niet alles verwacht kan worden van de keuzes van de burgers en dat de overheid niet moet aarzelen om de ruimte te nemen om haar beleid directief op te leggen door middel van wet en regelgeving, als individuele vrijheden (b.v. het rijden van milieuonvriendelijke auto's) in strijd zijn met milieudoelstellingen. Zaak is dan wel dat er ook ruimte wordt geboden voor maatschappelijke tegengeluiden.

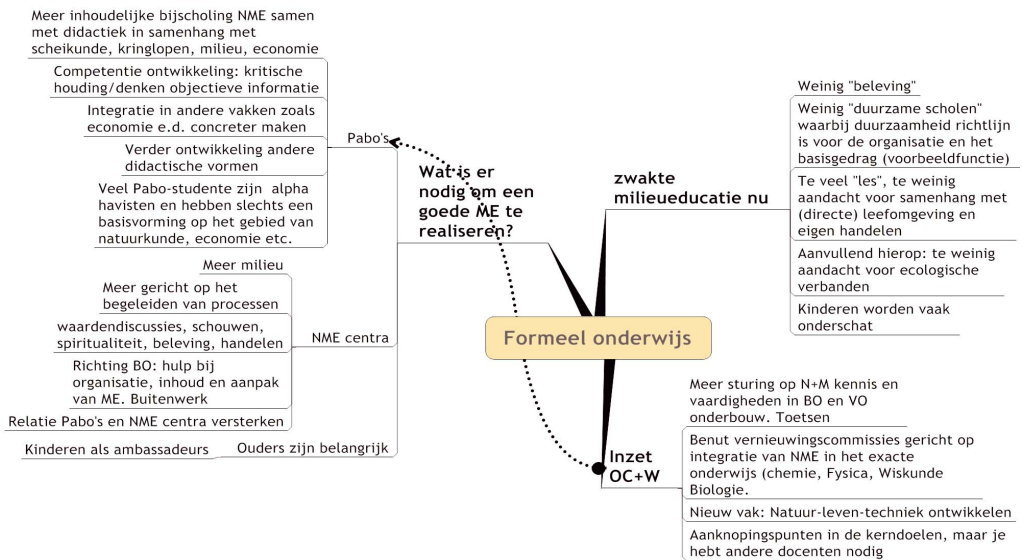

3. Discussie in de werkgroepen

Naar aanleiding van deze reflectie, wordt besloten om in drie groepen de centrale vraag van de bijeenkomst "Vraagt milieueducatie een andere benadering dan natuureducatie?" verder uit te diepen vanuit drie gezichtspunten:

1. Formeel onderwijs (basis en voortgezet onderwijs)
2. Buitenschoolse educatie
3. Beleid en politiek

3.1. Werkgroep Formeel onderwijs

Welke uitdagingen liggen er in het formele onderwijs?

a) Zwakte milieueducatie nu

- i) Weinig "beleving": teveel boeken-onderwijs en te weinig aandacht voor het beleven van milieu (en natuur) door kinderen. Heeft ook te maken met overladen programma.
- ii) Weinig "duurzame scholen", waarbij duurzaamheid richtlijn is voor de

- organisatie en het basisgedrag (voorbeeldfunctie)
- iii) Te veel "les", te weinig aandacht voor samenhang met (directe) leefomgeving en eigen handelen
- iv) Aanvullend hierop: te weinig aandacht voor ecologische verbanden, m.n. in het BO wordt teveel ad hoc met thema's omgegaan. Kinderen worden onderschat.
- v) Veel alpha havisten: zij krijgen alleen natuurkunde, economie en schrikunde in de onderbouw. Milieueducatie moet dus ook daar een plek krijgen.

Wat is er nodig om een goede ME te realiseren?

- i) Op Pabo's en lerarenopleidingen moet ruimte komen voor meer inhoudelijke bijscholing op het gebied van N&M, inclusief het opdoen van vaardigheden, geïntegreerd met scheikunde, kringlopen, milieu, economie en andere vakken. Leraren krijgen te weinig training in hoe zij milieu en natuur kunnen opnemen in het (vak)onderwijs.
- ii) Er moet ook meer tijd worden vrijgemaakt in de opleidingen voor natuuronderwijs; dit is de laatste jaren alleen maar minder geworden. Dit wordt versterkt door de alpha dominantie van havisten die naar PABO's komen. Zij hebben maar een paar jaar beta vakken gehad.
- iii) Competentie ontwikkeling: kritische houding/denken ontwikkelen
- iv) Gebruik van up to date, objectieve informatie.
- v) Integratie in andere vakken zoals economie e.d. en 'milieu' en relatie met eigen handelen daarin concreter maken
- vi) Verdere ontwikkeling van andere didactische vormen: leiden van debatten, gesprekken, discussies, zowel in BO als VO.
- vii) Ouders zijn belangrijk, kinderen kunnen richting hen weer ambassadeur zijn.

NME centra

- i) Versterken van de relaties tussen NME centra en Pabo's/lerarenopleidingen!!
- ii) Meer specifieke aandacht voor milieu
- iii) Meer aandacht voor processen, nieuwe aanpakken en didactiek, waardendiscussies, schouwen, spiritualiteit, beleving van milieu en natuur, handelen
- iv) Samenwerking met BO: hulp bij organisatie, inhoud en aanpak van ME. Buitenwerk faciliteren en organiseren.

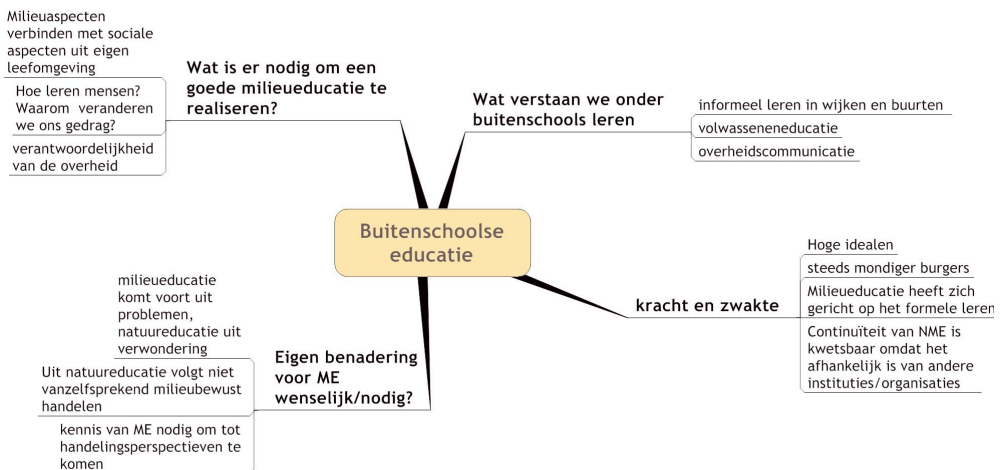
Inzet OC+W

- i) Meer sturing door toetsen op inhoud (kennis) en vaardigheden in BO/VO, net als bij taal en rekenen.
- ii) Toetsen op het behalen van de kerndoelen
- iii) De Vernieuwingscommissies, die zich bezig houden met het exacte

onderwijs (Chemie, Fysica, Wiskunde Biologie) zouden allévier aandacht moeten besteden aan het aspect 'Duurzame Ontwikkeling' NME als basislijn!

- iv) Ook bij het Nieuwe vak: Natuur-leven-techniek, dat nu wordt ontwikkeld, zou op Duurzame ontwikkeling moeten worden ingezet.
- v) Er zijn aanknopingspunten in kerndoelen, maar je hebt andere soorten onderwijs nodig.

3.2. Werkgroep buitenschoolse educatie

Welke uitdagingen liggen er in de buitenschoolse educatie?

Wat verstaan we onder buitenschoolse educatie?

De discussie richtte zich eerst op de vraag: wat verstaan we onder buitenschoolse educatie. Hierop werd gezegd dat het gaat om Informeel leren in wijken en buurten, waarbij bewoners verantwoordelijkheid nemen en krijgen in de zorg voor eigen fysieke leefomgeving in buurten en wijken. Aangesloten kan worden bij:

- i) Bewonersorganisaties (waaronder ook organisaties van allochtone Nederlanders, zoals b.v. moskeeën)

- ii) Maatschappelijk werk: buurtwerk
- iii) bedrijven waaronder ook scholen: maatschappelijke verantwoord ondernemen, dagjes uit)
- iv) volwasseneneducatie
- v) overheidscommunicatie

Kracht en zwakte van buitenschoolse educatie nu.

- i) Hoge idealen. Er worden hoge idealen gesteld aan milieueducatie. Dit leidt tot het gevaar dat milieueducatie de aansluiting mist bij waarden van nu. Beginnen vanuit andere perspectieve, zoals b.v. de zorg voor de directie leefomgeving is een betere ingang.
- ii) Steeds mondiger burgers: dit biedt kansen voor het informeel leren in wijken en buurten
- iii) Milieueducatie heeft zich gericht op het formele leren, terwijl het informele leren andere competenties vraagt: doelgroep is divers en de partnerorganisaties zijn divers. Bestaande middelen en methodes zijn niet afgestemd op het informele leren.
- iv) Continuïteit van NME is kwetsbaar omdat het afhankelijk is van andere instituties/organisaties: bijvoorbeeld vroeger aangehaakt bij VOS, nu zijn allochtoonse organisaties een invalshoek. Weinig continuïteit in opgebouwde kennis en netwerken.

Is er een eigen benadering voor ME wenselijk/nodig?

- i) Milieueducatie komt voort uit problemen, natuureducatie uit verwondering
- ii) Uit natuureducatie volgt niet vanzelfsprekend milieubewust handelen
- iii) Kennis van ME nodig om tot handelingsperspectieven te komen

Wat is er nodig om een goede milieueducatie te realiseren?

Er zijn goede ervaringen met het verbinden van milieuaspecten verbinden met sociale en economische aspecten uit eigen leefomgeving. Voorbeelden hiervan zijn:

- i) Communities that care
- ii) Schouwen: wandelingen met sleutelfiguren (burgers, gemeente, bedrijven, politie etc. om de agenda voor een buurt op te stellen. Milieu is hier onderdeel van
- iii) Aansluiten bij eigen belevingswereld, b.v. "Moskee doet mee"

Hoe leren mensen? Waarom veranderen we ons gedrag?

Wat is de impact van massa media b.v. "Nederland schoon"? Is het de investering waard?

- i) Hoe kun je met verschillende beleidsinstrumenten mensen verleiden? Dwingen?
- ii) Wat is de reikwijdte van milieueducatie: wat kun je er wel en niet van

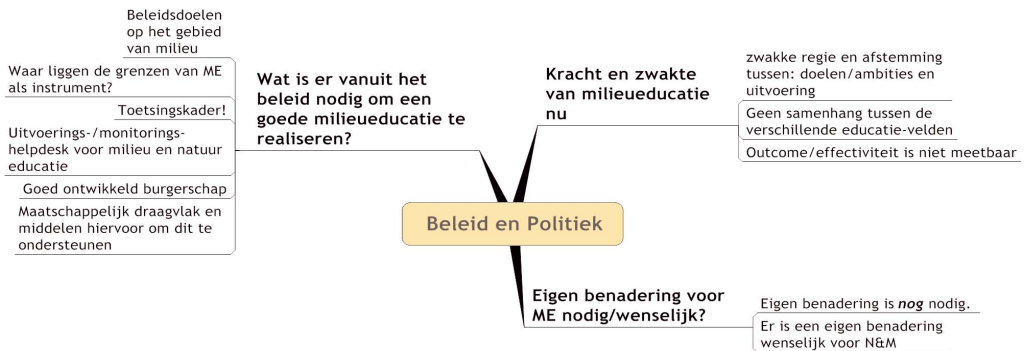
verwachten?

- iii) Er is sprake van keuze-moeheid on burgers en zelfs van keuze-stress. Hoe ga je daarmee om als je uitgangspunt is mensen te informeren opdat ze zelf milieubewuste keuzes kunnen maken?

Verantwoordelijkheid van de overheid

- i) We kunnen mensen niet teveel vragen: wat technologisch opgelost kan worden, moet technologisch opgelost worden
- ii) Beleid moet grenzen stellen aan individuele vrijheden b.v. beleid van niet roken in publieke ruimtes heeft grote impact gehad op rookgedrag van individuen. Het weren van milieuvervuilende auto's uit de binnenstad.
- iii) Naast elkaar inzetten van een diversiteit aan beleidsinstrumenten, zoals convenanten, gedragscodes subsidies

3.3. Werkgroep Beleid en Politiek

Wat is nodig om een goede milieueducatie te realiseren?

a) Randvoorwaarden

Vanuit het perspectief van de beleidsmaker zou de overheid in de eerste plaats bij zichzelf een aantal randvoorwaarden moeten realiseren:

Helder geformuleerde milieubeleidsdoelen

- Wat voor consequenties ondervindt de maatschappij van deze doelen?
- Moet hiervoor maatschappelijke bewustwording gekweekt worden?

Goed zicht op de inzetbaarheid van milieueducatie (ME)

- Wat is de reikwijdte van het instrument ME?
- Voor welke doeleinden en doelgroepen is ME een geschikt instrument?
- Kan/moet ME binnenschools of buitenschools worden ingezet?

Een toetsingskader voor de effectiviteit van ME

- Waar moeten we op inzetten om onze doelen te bereiken?
- Waaraan kunnen we aflezen of we onze doelen bereiken?
- Hoe weten we of dit efficiënt gebeurt?

Een uitvoerings- en monitoringsprogramma / -helpdesk

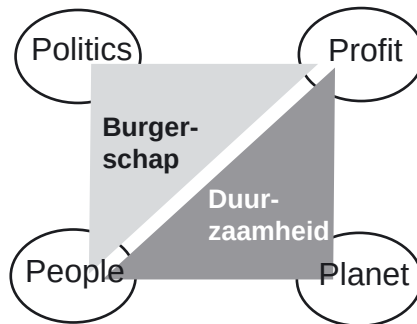
- Wordt ME beleidsmatig en in uitvoerende zin voldoende ondersteund?
- Wordt de doelrealisatie van ME gevolgd?
- Vindt er adequate tussentijdse bijsturing plaats?

Vervolgens zouden een aantal maatschappelijke ontwikkelingen tot stand moe-

ten worden gebracht. Deze zijn deels randvoorwaardelijk (om een goede milieueducatie te realiseren), maar worden tegelijkertijd juist ook door een gerichte inzet van het instrument ME bewerkstelligd:

b) Een goed ontwikkeld burgerschap

Goed ontwikkeld burgerschap is te karakteriseren als een balans tussen 'politics, profit, people'. Dit sluit naadloos aan bij het begrip 'duurzaamheid' (people, planet, profit). De combinatie van de twee driehoeken zou de basis moeten vormen voor een goede milieueducatie.

c) Maatschappelijk draagvlak en middelen

Met de ontwikkeling van burgerschap en een groeiend bewustzijn van de noodzaak van duurzaamheid, ontstaat maatschappelijk draagvlak (zie 2-a). Een adequate inzet van middelen garandeert dan een goede milieueducatie.

Discussie

In de discussie zijn de volgende onderwerpen aan de orde geweest.

- a) Een zwakke regievoering
 - vi) zwakke afstemming tussen doelen/ambities en de uitvoeringspraktijk (inzet van middelen).
 - vii) Doelen worden (inter)nationaal vastgesteld, maar vervolgens onvoldoende afgestemd met het lokale veld. Omgekeerd worden ervaringen en knelpunten op lokaal niveau opgedaan (scholen, maatschappelijke organisaties) maar vinden onvoldoende gehoor bij het beleid.
- b) Geen samenhang tussen de verschillende educatievelden
 - i) ME heeft veel te maken met andere educatievelden (natuurkunde, scheikunde, maar ook maatschappelijke onderwerpen als economie, maatschappijleer, etc.). Er is echter onvoldoende afstemming/samenhang.

c) Outcome/effectiviteit is niet meetbaar

- i) De doelen die nagestreefd worden moeten SMART gemaakt worden
- ii) Er ontbreekt een O-meting. Dit maakt het onmogelijk om de effectiviteit te meten.

Is er een aparte benadering voor milieueducatie nodig?

Hoewel men daar in eertse instantie afwijzend tegenover leek te staan, was de conclusie van de discussie toch dat dit in ieder geval tijdelijk wenselijk is om milieueducatie beter op de kaart te zetten. Doelen die nagestreefd worden met die eigen benadering zijn:

- i) Milieueducatie duidelijker op de politieke en maatschappelijke agenda
- ii) Betere afstemming met andere vakken, zoals economie, scheikunde en natuurkunde

4. Afsluiting

Samenvattend, constateert Prof. Kris van Koppen dat het onderwerp van competentieontwikkeling in de drie groepen terug is gekomen. Het gaat dan om competentieontwikkeling bij leerkrachten via (na-)scholingstrajecten op de Pabo's en ook bij ambtenaren van gemeenten en provincies. Vervolgens vat hij een aantal opvallende punten samen rond:

1. Nut en noodzaak van een specifiek milieueducatiebeleid.
2. Knelpunten
3. Synergie tussen natuur en milieueducatie

Ad. 1) Nut en noodzaak van een specifiek milieueducatiebeleid.

De discussies geven verschillende argumenten die pleiten voor een (tijdelijke) specifieke focus gericht op milieueducatiebeleid:

- Milieubewustzijn als onderdeel van het burgerschap. Het is belangrijk dat milieuoverwegingen een vanzelfsprekend onderdeel worden van keuzes en afwegingen van individuen en bedrijven. Dit vraagt specifieke kennis en attitudes. Er is geen automatische verbinding van beleven van natuur naar milieu zorg voor elders en later.
- De Agenda van de Toekomst geeft ons ook de opgave om milieueducatie verder vorm te geven.
- Milieu laat zich makkelijker dan natuur verbinden met andere terreinen zoals ontwikkelingssamenwerking en technologie.
Er moet inhoud gegeven worden aan het raakvlak tussen milieu en andere relevante vakgebieden, zoals economie, scheikunde en natuurkunde. Natuur verhoudt zich tot deze vakken anders dan milieu.

Ad. 2) Uitdagingen

Een aantal uitdagingen die door Kris geconsteerd worden zijn:

- *Voer regie op de kloof tussen ambitie en uitvoering door:*
Als de kloof te groot wordt, dan verdampt het maatschappelijke draagvlak voor het beleid. Deze regie kan zich richten op:
 1. Ondersteuning van de samenwerking en onderlinge samenhang tussen:
 - a. Milieueducatie en andere educaties.
 - b. Milieueducatie en andere beleidsmatige en maatschappelijke actoren
 2. Het monitoren van de ontwikkelingen
Hierdoor voorkom je dat het maatschappelijk draagvlak erodeert. De sector wint aan kracht om snel trends te volgen.
- *Geef een impuls aan milieueducatie in het onderwijs.* Aandachtspunten hierbij zijn:

1. Ondersteuning van de milieucomponent is nodig
2. De discrepantie tussen aanbod en vraag naar milieumateriaal: wat betekent dit voor eventueel nieuw te ontwikkelen materialen in samenhang met andere vakgebieden?
3. Er moet op scholen ook gemonitord en getoets worden op milieukennis, vaardigheden en attitudes

Ad. 3) Synergie

De dag begon met een rondje waarin tamelijk unaniem werd gezegd dat natuur- en milieueducatie niet uit elkaar getrokken moet worden, omdat ze in de praktijk inhoudelijk zo met elkaar verweven zijn en elkaar versterken. Die constatering staat nog steeds. Wat zijn de mogelijkheden om vanuit de kracht van beide invalshoeken elkaar te versterken?

- Milieueducatie kan veel leren van natuureducatie: bijvoorbeeld natuureducatie heeft een positieve insteek en sluit aan bij de beleavingswereld van de burgers. Milieueducatie baseert zich op problemen. Dit uit zich ook in de woorden die worden gebruikt. Een voorbeeld hiervan is het begrip "lichtverontreiniging", refererend naar de hoeveelheid kunstlicht waardoor Nederland 's nachts verlicht wordt. Nu wordt gesproken van de wens naar donkere nachten, referend naar de schoonheid van de sterrenhemel, die we allemaal ervaren op vakantie.
- Tegelijkertijd kan milieueducatie mensen handelingsperspectief bieden. Natuureducatie leidt niet vanzelfsprekend tot anders handelen. Milieueducatie geeft op het individuele niveau en op het niveau van buurten en organisaties meer aangrijpingspunten: ecologische footprint, maatschappelijk verantwoord ondernemen etcetera.

Tenslotte werden in de afsluitende discussie nog twee onderwerpen voor het voetlicht gebracht:

1. **Een meer sturende rol van de overheid.** Terwijl de tendens in de afgelopen jaren gekarakteriseerd wordt door het streven naar het leggen van zoveel mogelijk verantwoordelijkheid bij de burgers te leggen, werd er in deze groep ook gezegd dat de overheid meer beleidsmiddelen in kan zetten ter ondersteuning van haar milieueducatiebeleid: bijvoorbeeld het verbieden van four-wheel auto's in de steden (naar het voorbeeld van Nijmegen) of via belastingen en subsidieregelingen.
2. **Realistische Ambities.** We zitten bijelkaar met een gezelschap dat het milieu hoog op haar agenda heeft staan. Dat is niet bij iedereen zo. Bovendien moeten we rekening houden met de realiteit dat scholen onder grote tijdsdruk staan om de eisen die vanuit verschillende disciplines gesteld worden in het curriculum een plek te geven. We moeten realistisch blijven en vooral aansluiten bij het bestaande en intelligente dwarsverbanden leggen die weinig extra tijd vragen.

Bijlage 1: Uitnodiging en programma

Uitnodiging Brainstorm Bijeenkomst

Vraagt milieueducatie een andere benadering dan natuureducatie?

13 januari 2006
9.30-12.30 uur te Den Haag
Ministerie VROM, Rijnstraat 8

Graag nodigen wij u uit voor een brainstorm bijeenkomst over de toekomst van milieueducatie in Nederland.

Het doel van deze bijeenkomst is om met een aantal mensen die de praktijk van milieueducatie kennen, onderzoekers en beleidsmedewerkers te verkennen of milieueducatie (op onderdelen) een andere benadering vraagt dan natuureducatie.

Er is een nota over Natuur- en Milieueducatie in voorbereiding, die halverwege 2006 zal worden aangeboden aan de Tweede Kamer. Deze brainstormbijeenkomst vormt onderdeel van het voorbereidingstraject van deze nota en wordt georganiseerd omdat het ministerie van VROM graag wil nagaan of er specifieke aandachtspunten zijn op het gebied van milieueducatie.

Op het terrein van natuureducatie zijn er een aantal maatschappelijke trends die om aandacht vragen zoals de constatering van Alterra en Staatsbosbeheer dat jongeren steeds minder in de natuur komen en het afnemende animo voor vrijwilligerswerk. Voor de milieueducatie is hierover minder bekend. Vanaf de start van milieueducatie is gestreefd naar integratie met het natuureducatie(beleid), maar misschien is er door maatschappelijke ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld veranderingen in het onderwijs en de aard van milieuproblemen aanleiding om deze benadering op onderdelen te wijzigen.

Vragen die aan de orde zullen komen zijn;

1. Wat zijn de sterke en zwakke kanten van de milieueducatie zoals dat nu heeft vorm gekregen binnen en buiten scholen?
2. Welke uitdagingen liggen er voor de toekomst?
3. Is er aanleiding om natuur educatie en milieu educatie in de toekomst verschillend te benaderen?

De resultaten van de workshop worden gebruikt bij de voorbereidingen van de nota.

Professor Kris van Koppen is gevraagd om te reflecteren op de discussies die plenair en in groepen zullen worden georganiseerd. Aansluitend op de ochtend wordt u een lunch aangeboden. Het programma treft u aan in bijlage 1.

Graag horen wij zo spoedig mogelijk en uiterlijk 10 januari 2006 of u kunt deelnemen aan deze bijeenkomst. U kunt dit doorgeven aan Simone Mink, WING proces consultancy, telefoon 0317-474381, e-mail: simone.mink@wur.nl. U ontvangt begin week 2 meer informatie over de locatie en een verder uitgewerkt programma.

Wij zien er naar uit u te verwelkomen op de bijeenkomst.

Met vriendelijke groet,

Marlies Veenstra
Ministerie VROM

Karin Sollart
Milieu- en Natuurplanbureau

Globaal programma

- 9.00 Ontvangst en koffie
- 9.30 Welkom
- 9.35 Introductie op het thema van de dag
- 9.45 Kennismaking en Plenaire brainstorm

- 10.15 Reflectie op de onderwerpen (prof. Kris van Koppen)
- 10.30 Koffie

- 10.45 Werkgroepen
- 11.45 Plenaire presentatie

- 12.00 Reflectie en discussie (prof. Kris van Koppen)
- 12.25 Doorkijk
- 12.30 Afsluiting en lunch

Bijlage 2: Toekomst agenda milieu: Daadkrachtig, doelmatig en doordacht milieubeleid

"Nederland moet binnen Europa opnieuw koploper op het gebied van milieubeleid worden," aldus staatssecretaris Van Geel, "We waren de eerste die de problemen aanpakten. We willen de eerste zijn die het slimmer en moderner aanpakken."

Innovatief, modern, slim en zakelijk, dat zijn de sleutelwoorden van de Toekomstagenda Milieu. Het kabinet wil voorkomen dat het milieubeleid vastloopt. Daarom wil het meer marktgerichte instrumenten inzetten en kosten en baten van milieumaatregelen op een meer nuchtere manier afwegen. Maar ook stevig inzetten op Europa en het stimuleren van innovatie om tegelijkertijd onze economie en het milieu te verbeteren. Daarnaast wil het kabinet de verantwoordelijkheden tussen overheden en met het bedrijfsleven beter verdelen en burgers beter betrekken. Kortom, nieuwe wegen inslaan voor een gezonde en veilige leefomgeving!

Wat is de Toekomstagenda Milieu?

De Toekomstagenda Milieu wordt een kabinetsnota over het milieubeleid is de opvolger van het vierde Nationaal Milieubeleidsplan (NMP4) en de nota "Vaste waarden, nieuwe vormen". De doelen uit deze nota's zijn het vertrekpunt in de Toekomstagenda Milieu. Alleen de wegen waarlangs we deze doelen moeten halen, veranderen of krijgen een vernieuwende impuls. Het wordt een agenda met concrete en haalbare oplossingen voor milieuproblemen in de samenleving.

Waarom een Toekomstagenda?

De doelen van het NMP4 en de nota Vaste waarden, nieuwe vormen staan niet ter discussie en gelden nog onverminderd. De uitvoering en handhaving van het bestaande beleid staan voorop.

Het wordt echter steeds moeilijker om de ambities op het gebied van milieu te halen. Het laaghangend fruit is namelijk geplukt en daardoor wordt het steeds duurder om milieuproblemen op te lossen. Nederland betaalt nu drie procent van het inkomen (BNP) aan milieumaatregelen, dat is twee keer zo veel als het EU-gemiddelde. En dan nog is de milieudruk in Nederland twee keer zo hoog als gemiddeld in Europa! Dit komt door:

- de ligging in een delta,
- de energie intensieve industriële structuur,
- de sterk ontwikkelde transportsector,
- de hoge bevolkingsdichtheid,
- en de intensieve landbouw.

Tot slot is ondanks de aanzienlijke betrokkenheid van de bevolking bij het milieuvraagstuk de steun voor verdergaande milieumaatregelen beperkt. De toekomstagenda moet oplossingen bieden voor deze vraagstukken.

Wat wil het kabinet bereiken?

Het kabinet wil de milieudruk omlaag brengen ook al neemt de economische groei toe (absolute ont koppeling) en wil voorkomen dat onze welvaart ten koste gaat van ontwikkelingslanden of toekomstige generaties (afwenteling van milieuproblemen). De regering wil de Nederlandse burgers een milieukwaliteit bieden die vergelijkbaar is met de kwaliteit in de andere Europese lidstaten, ondanks de veel hogere milieudruk. Om de spanning tussen de hoge ambities en de genoemde ontwikkelingen op te lossen wil het kabinet een innovatief beleid voeren met betere regels, slimmere inzet van beschikbare middelen en effectievere maatregelen. En, dit alles in goed overleg met de maatschappelijke partijen.

Het kabinet kiest voor een aanpak die draagvlak genereert, in plaats van daarop voortdurend een beroep te doen. Een benadering die maatschappelijke partijen en burgers uitdaagt en op een realistische manier aanspreekt op hun verantwoordelijkheden en mogelijkheden, hen uitdaagt mee te denken over keuzes die op diverse bestuursniveaus in het milieubeleid worden gemaakt, en een aanpak die veel sterker dan voorheen inzet op technologische innovatie en vernieuwende maatschappelijke arrangementen. Regels moeten effectief zijn en de verantwoordelijkheden moeten op de juiste plek liggen.

Consequente uitvoering en handhaving van de gestelde regels door de overheid is daarbij noodzakelijk.

Wat zijn de hoofdlijnen van de Toekomstagenda?

Het kabinet ziet vijf hoofdlijnen voor de modernisering van het milieubeleid.

Deze heeft ze vastgelegd in de Hoofdpijnennotitie Toekomstagenda Milieu.

Deze hoofdlijnen zijn:

1. Europa beter benutten: De Nederlandse overheid gaat de mogelijkheden van het Europese milieubeleid beter benutten.
2. Milieu als Kans: het kabinet wil sterk inzetten op oplossingen en beleid om de kansen voor milieu en economie te benutten.
3. Het delen van verantwoordelijkheden: de sturing van het milieubeleid beter door de rolverdeling tussen overheid en maatschappelijke partijen scherper te definiëren.
4. Nuchter afwegen van kosten en baten: het kabinet wil, vaker dan in het verleden, inzicht bieden in maatschappelijke kosten en baten - op de korte en lange termijn - van de gekozen instrumenten voor het bereiken van de milieukwaliteitsdoelen.
5. Burgers beter betrekken: het kabinet wil burgers stimuleren tot aanpassing van hun levensstijl in het belang van een schoner milieu, maar wil daartoe geen zwaar moreel appél doen;

zeker niet wanneer dat contraproductief wordt. Het kabinet zal in de Toekomstagenda voorstellen doen voor vermindering van de moeite en kosten voor burgers om duurzamer te handelen

en voor het informeren van mensen over de individuele keuzevrijheid die zij hebben op dit vlak.

Hoe komt de Toekomstagenda Milieu tot stand?

Het kabinet wil zijn ideeën over het toekomstige milieubeleid toetsen aan wat in de samenleving leeft. Daarom organiseert het ministerie van VROM workshops en rondetafelgesprekken om meningen en frisse ideeën te horen van mensen uit de milieusector. Verder houdt VROM debatten met topfunctionarissen uit de milieuwereld, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en overheden. Daarnaast worden belangenorganisaties nauw betrokken via deelname aan een stuurgroep en klankbordgroep voor de Toekomstagenda Milieu.

Ook is een opinieonderzoek uitgevoerd onder burgers. Daaruit bleek welke milieuproblemen mensen als het dringendst ervaren, welke oplossingen zij hun goedkeuring geven en hoe ze aankijken tegen de verdeling van verantwoordelijkheden tussen burger, consument en overheid.

Ook de Tweede Kamer kan vooraf sturing geven aan de richting van het beleid in de Toekomstagenda Milieu. Het kabinet heeft 5 oktober 2005 de Hoofdlijnennotitie Toekomstagenda Milieu aangeboden als basis voor een discussie in de Tweede Kamer gestuurd. Het kabinet wil de Toekomstagenda in februari 2006 aan de Tweede Kamer aanbieden.

VROM 5287 / november 2005

Bijlage 3: Deelnemerlijst workshop Milieueducatie

13 januari 2006

Naam	organisatie
Klaas Jan Moning	Ministerie VROM (DGM/Bestuur en Maatschappij)
Cecile Custers	Ministerie LNV (directie Natuur)
Ton Remmers	SLO (Stichting leerplan ontwikkeling)
Marja van Graft	SLO (Stichting leerplan ontwikkeling)
Kris van Koppen	Wageningen UR/Universiteit Utrecht
Marieke van der Werf	Nieuwe Maan Adviesgroep
Arjen Wals	Wageningen UR
Indra Mohunlol	Codenamefuture
Wilfried Romp	IVN
Marlies Veenstra	Ministerie VROM (DGM/Bestuur en Maatschappij)
Karin Sollart	Wageningen UR, NPB
Roel van Raaij	Ministerie LNV (directie Natuur)
Jelle Blaauwbroek	RMNO
Anguelique Boel	Gemeente Delft
Theo Kuijpers	
Dorien Brunt	WING, Wageningen UR
Joost Tersteeg	WING, Wageningen UR
Michael Steeghs	MNE
Suzan Knipp	VROM
Karin Verreck	Cailin en partners

